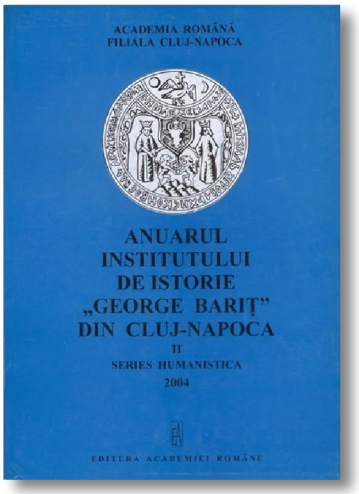

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Comportamentul autonom: fantoma de la operă

Lucia Faiciuc

How to cite this article:
Faiciuc, Lucia (2004) *Comportamentul autonom: fantoma de la operă*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 2, pp. 31–39. DOI: 10.5281/zenodo.22965511

© 2004: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

COMPORTAMENTUL AUTONOM: FANTOMA DE LA OPERĂ

Lucia Faiciuc
Institutul de Istorie „George Barițˮ din Cluj-Napoca

La fel ca în cazul altor noțiuni din psihologie (cum ar fi, de exemplu, cele ale altruismului şi auto-controlului, considerate de Rachlin[1], sau cum ar putea fi pentru cele de atenție, reprezentarea conştientă şi altele), printr-o analiză într-un spirit mai mult sau mai puțin sofistic, noțiunea de comportament autonom ajunge a se dizolva ca obiect de investigație, pierzându-şi consistența. Căutându-i o definiție, ea pare a deveni o fantomă. Situația e întrucâtva similară cu cea descrisă de Sf. Augustin[2], care spunea referitor la posibilitatea sa de a defini timpul că dacă nu îi cere nimeni să spună ce e ştie ce este, dar dacă vrea să explice ce este, atunci nu mai ştie. Pentru un astfel de impas se pot oferi mai multe explicații.

O primă explicație ar fi aceea că o mare parte din definițiile date autonomiei personale sau comportamentului autonom fac apel la alte noțiuni, care sunt la fel de imprecise şi vag definite ca şi acela de autonomie. Astfel, autonomia a fost relaționată de-a lungul anilor în filosofie sau psihologie cu noțiuni cum sunt acelea de libertate[3], alegere, decizie, independență, condiționare, intenționalitate, cauză, motivație, determinare[4], raționalitate[5], responsabilitate[6], control[7], voință[8], conştiență[9], agent[10], scop, identitate, sine[11] etc. Majoritatea lor pot fi la fel de controversate şi

[1] H. Rachlin, *Altruism and Selfishness*, „Behavioural and Brain Sciencesˮ, 2002, 25, p. 239–296.

[2] Apud C. Noica, *Schiță pentru istoria lui Cum e cu putință ceva nou*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 1995.

[3] A. S. Reber, *Dictionary of Psychology*, London, Penguin Books, 1985; P. Popescu-Neveanu, *Dicționar de psihologie*, Bucureşti, Edit. Albatros, 1978.

[4] R. M. Ryan, E. L. Deci, *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being*, „American Psychologistˮ, 2000, 55, p. 68–78.

[5] V. G. Hardcastle, *Life at the borders: habits, addictions and self-control*, „Journal of Experimental and Artificial Intelligenceˮ, 2003, 15, p. 243–253; F. Vollmer, *Freedom and Rationality*, „Journal for the Theory of Social Behaviourˮ, 2004, 34, 167–177.

[6] R. Lafon, *Vocabulaire de la psihopédagogie et de psychiatrie de l'enfant*, Quadrige, PUF, 1963.

[7] H. C. Warren, *Dictionary of Psychology*, Cambridge, Houghton Miffin Company, 1934.

[8] *Dicționar enciclopedic de psihiatrie*, C. Gorgos (sub redacția), Bucureşti, Edit. Medicală, 1987.

[9] R. Lafon, *op.cit.*

[10] M. Wooldridge, *Agent-based software engineering*, „IEE Proceedings on Software Engineeringˮ, 1997, 144, 26–37, 1997.

[11] E. L. Deci, R. M. Ryan, *A Motivational Approach to Self: Integration in Personality*, in: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 1991, 38, p. 237–287.

An. Inst. de Ist. „G. Barițˮ din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. II, 2004, p. 31–39

problematice ca şi aceea de autonomie. De multe ori, astfel de definiţii sunt utile numai în măsura în care informează că între termenii sau sintagmele menţionate există o legătură, fără să se poată explicita foarte precis în ce ar consta aceasta, cel mult putându-se deduce că e vorba de exemplu, de una de sinonimie sau de antinomie. În cazul unora, se ajunge chiar la definiţii de tip circular sau cvasi-circular. De exemplu, autonomia poate fi definită ca o capacitate a unei persoane de a fi un agent[12]. Însă, noţiunea de agent a fost definită în mai multe moduri. În sens larg, agentul este ceva care cauzează altceva[13]. În conformitate cu acest înţeles, persoana autonomă nu s-ar deosebi prin nimic de o substanţă care joacă rolul de agent chimic. Se afirmă pur şi simplu că persoana poate produce o schimbare, un efect în mediu, fără a se diferenţia prin statul său de cauză de cel al unui corp fizic, de exemplu. O astfel de modalitate de a defini autonomia este însă inutilă unui psiholog, datorită generalităţii excesive. Altă definiţie a agentului este aceea de a fi un factor activ capabil de a produce acţiuni, care are puterea de a acţiona şi, implicit, de a fi capabil să urmărească realizarea scopurilor care definesc acţiunile produse[14]. În contextul acestei definiri, persoana autonomă este acea persoană capabilă să producă schimbări în mod intenţionat, adică prin generarea unor scopuri. Nu se menţionează dacă e vorba de schimbări deopotrivă în mediul extern şi cel intern, nici modalitatea de selecţie a scopurilor generate, gradul de angajament (adică prezenţa intenţiei) în realizarea unui scop ales. Practic, autonomia e echivalată în acest caz cu capacitatea de a avea sau de a genera scopuri pentru propriile acţiuni. Şi în acest caz, definiţia ar fi prea generală şi deci cu utilitate redusă, pentru că se poate spune că aproape orice fiinţă umană are această capacitate încă din primul an de viaţă şi ea poate fi atribuită şi altor fiinţe vii. Ultima definiţie, cea mai specifică, menţionează că a fi agent înseamnă capacitatea unui individ de a-şi influenţa propria viaţă[15]. Ea aduce menţiunea că agentul produce o schimbare şi asupra mediului intern. Persoana autonomă ar fi acea persoană capabilă de a-şi schimba propria viaţă, definiţie care însă nu e departe de sensul etimologic al termenului de autonomie, şi anume acela de auto-guvernare, conducerea după o lege internă proprie, adică existenţa unui determinism intern. Se ajunge astfel la cvasi-circularitate. Singura deosebire ar fi doar aceea că în definirea agentului nu se menţionează dacă influenţarea propriei vieţi se face în mod legic. Se poate conchide că prin ambiguitatea sa, noţiunea de agent nu poate aduce contribuţii importante la definirea autonomiei unei persoane. Un alt exemplu care să ilustreze dificultăţile în determinarea sensului autonomiei care s-ar datora ambiguităţii termenilor folosiţi în alcătuirea definiţiilor e acela în care autonomia ar fi privită din punctul de vedere al modalităţii de administrare (management) al resurselor de care dispune sau la care are acces o persoană. Într-un astfel de caz, în momentul în care se vorbeşte de management şi de resurse ar

[12] E. L. Deci, R. M. Ryan, *op. cit.*

[13] L. J. Crockett, *Agency in the Life Course: Concepts and Processes*, in: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 2000, 48, p. 1–29.

[14] M. Wooldridge, *op. cit*.

[15] L. J. Crockett, *op.cit.*

trebui să se specifice, în primul rând, ce se înțelege exact prin aceşti termeni. Resursele pot fi concepute ca posibilități de acțiune de care dispune o entitate capabilă de acțiune, adică un agent. Dar capacitatea de administrare a resurselor poate fi văzută, ea însăşi, ca o resursă. Se poate constata că ambiguitatea termenului de resursă e susceptibilă să conducă la fenomenul regresiei infinite.

Acest ultim exemplu ne permite să facem referire la o altă posibilă explicație care se poate da pentru a justifica impasul în care se ajunge când se încearcă definirea autonomiei comportamentale. Aceasta se bazează pe limitele limbajului natural şi ale logicii clasice în a descrie realități complexe, cum este aceea a auto-determinării. Astfel de limite par a fi evidente mai ales în cazul încercării de a defini noțiuni care, datorită naturii speciale a fenomenelor pe care le desemnează, ne atrag, când se încearcă conceptualizarea lor, în „moara" recursivității, a auto-referinței şi a regresiei infinite. Noțiunea de autonomie nu este singulară în această privință. De exemplu, se vorbeşte de cogniție şi de metacogniție, de memorie şi de metamemorie[16]. Dar un prefix ca cel de meta-, la fel ca şi cel de auto-, este semnul inițierii unui lanț al regresiei infinite şi al plasării termenului cu un astfel de prefix în centrul unor dezbateri filosofice.

În cazul noțiunii de comportament autonom am putut identifica mai multe astfel de situații, în care o gândire recursivă poate părea să zădărnicească eforturile de a găsi căi de a stabili în mod foarte precis comportamentele cărora li se poate atribui trăsătura de autonom.

O primă astfel de situație este aceea care apare când se defineşte comportamentul autonom prin referirea la noțiunea de libertate. Această modalitate de definire ar putea fi apreciată ca fiind în acord cu majoritatea definițiilor date autonomiei în diferitele dicționare explicative consultate[17]. Prin urmare, putem defini comportamentul autonom ca fiind comportamentul care a fost ales în mod liber de către executantul său.

Se pot imagina, însă, cazuri în care un individ alege în mod autonom să nu fie autonom. Sau, invers, să aleagă în mod neautonom a fi autonom (de multe ori, autonomia e văzută ca o cerință a mediului extern la care adolescentul e constrâns să se adapteze). Adică o persoană poate alege liber să nu mai decidă liber (sau, respectiv, poate fi constrânsă să fie liberă). A nu mai decide liber (sau, respectiv, a decide liber) poate fi un comportament la fel ca oricare altul, căruia i se poate acorda sau nu atributul de autonom. E vorba aici de situația auto-referirii. Ea poate părea paradoxală câtă vreme un fenomen (autonomia) implică apariția opusului său (heteronomia) şi se ajunge la situația în care acelaşi comportament poate fi caracterizat simultan ca autonom sau heteronom, în funcție de perspectiva abordată

[16] J. Metcalfe, *Metacognition and Novelty Monitoring*, în: *Metacognition (Knowing about knowing)*, J. Metcalfe, A. P. Shimamura (eds.), Cambridge, MIT Press, 1994.

[17] F. Marcu, C. Maneca, *Dicționar de neologisme*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S. România, 1978; *Dictionary of Education*, C. V. Good (ed.), New York, Mc Graw-Hill Book Company, Inc., 1959; A. S. Reber, *op.cit.*; *Dicționar de psihologie*, U. Şchiopu (coord.), Bucureşti, Edit. Babel, 1997; P. Popescu-Neveanu, *op. cit*.; C. Gorgos, *op. cit*.

(una obiectivă, externă sau una subiectivă, internă). Originea unui astfel de impas ar putea fi plasată în ambiguitatea termenului de comportament, termen generic, care denotă simultan fenomene plasate pe niveluri de organizare diferite, între care se poate presupune existența unei deosebiri calitative. În ipoteza unei distincții între decizia conştientă şi un act motor simplu, plasarea lor deopotrivă sub umbrela conceptului de comportament poate conduce în situații speciale, ca şi în cea amintită mai sus, la confuzii şi paradoxuri. De asemenea, termenul de autonom este ambiguu, având o dublă referință: ceea ce se consideră autonom de către un observator extern şi ceea ce se consideră autonom de către agent. Acelaşi comportament e autonom într-o definiție internă, a agentului, şi heteronom după o definiție a unui observator extern.

Un caz asemănător de auto-referire apare şi în situația definirii autonomiei prin raportare la administrarea resurselor, când capacitatea de administrare a resurselor de către o persoană poate fi privită ea însăşi ca o resursă. O astfel de resursă a unui agent poate fi administrată de către un agent exterior lui, astfel că se poate ajunge la situația în care propria autonomie e heteronomă, fiind condiționată de un alt agent. E vorba şi aici de ambiguitatea termenului de resursă, pentru că resursa înțeleasă ca şi capacitate de administrare de resurse diferă calitativ de resursele obişnuite (cum ar fi de exemplu cele materiale, energetice etc.), fiind plasată pe un alt nivel de organizare. Ca urmare, supra-generalizarea şi impunerea unui mod de operare identic cu termenul de resursă independent de context poate conduce la situații paradoxale, cum e şi cea menționată mai sus. Cele două cazuri date ca exemple pot fi considerate similare cu cazul mult citat în logică al paradoxului mincinoşilor[18].

Într-o altă situație, se pleacă de la ipoteza că pentru a alege liber un comportament e nevoie de criterii pe baza cărora să se realizeze această decizie. Dar, la rândul lor, aceste criterii e nevoie a fi alese în mod liber, iar pentru a le alege în mod liber e nevoie de alte criterii care, la rândul lor, au fost alese în mod liber şi aşa mai departe... În această situație, prin recursivitate se ajunge la regresie infinită. E o problemă care ține de căutarea unei surse a autonomiei, care pare a nu-şi găsi întemeiere. Se ajunge la problema criteriilor primitive şi a proveniență lor. Dacă aceste criterii provin din exterior, atunci nu se mai poate vorbi de alegere liberă şi de autonomie.

Dacă la definirea comportamentului autonom ca un comportament liber ales s-ar adăuga[19] cerința ca această alegere liberă să fie făcută astfel încât să servească intereselor şi preferințelor personale ale individului, fixându-se astfel un criteriu, se poate ajunge din nou în impas. În primul rând, e oare posibil ca cineva să aleagă liber, cu bună ştiință, în dauna propriilor interese, aşa cum şi le percepe el şi nu un observator extern? În plus, ideea însăşi de interes personal e ambiguă. În al doilea rând, interesele şi preferințele individului pot fi considerate ca fiind rezultatul unei

[18] L. Gavriliu, *Mic tratat de sofistică*, Bucureşti, Edit. Iri, 1996.
[19] *Encyclopedy of Psychology*, R. J. Corsini (ed.), London, John Wiley & Sons, 1994.

alegeri libere (identificarea propriilor interese şi preferinţe poate fi considerat şi el un comportament la modul general, care se poate face mai mult sau mai puţin autonom), şi apare din nou o situaţie de regresie. În al treilea rând, impunându-se ca alegerea să se facă astfel încât interesele personale să fie îndeplinite, se limitează libertatea de alegere şi se ajunge astfel la contradicţie.

Se poate identifica şi un alt caz de regresie infinită, care e posibil să apară în demersul de conceptualizare a comportamentului autonom. Pentru a atribui caracterul de autonom unui comportament, esenţial ar putea fi nu criteriul libertăţii alegerii, aşa cum este ea percepută de către un observator extern, ci criteriul percepţiei pe care agentul o are asupra libertăţii sale de alegere[20]. Dar includerea acestui criteriu devine problematică, pentru că atunci apare problema percepţiei asupra percepţiei şi aşa mai de parte... În plus, se poate ajunge la paradoxul în care putem defini ca autonomă acea persoană care e capabilă să perceapă lipsa ei de libertate în alegere, adică lipsa ei de autonomie. Acest lucru se întâmplă dacă se consideră ideea că doar prin perceperea propriilor limite se poate ajunge la depăşirea lor.

După cum s-a văzut, în cazurile expuse mai sus apare problema nivelurilor de organizare la care se discută când se face referire la un anumit agent, la comportamentul său şi la mediul extern în care el este încorporat. Existenţa unor astfel de niveluri de organizare duce la fenomenul în care autonomia acţiunilor în cadrul unui anumit nivel de organizare să nu poată fi păstrată decât prin scăderea autonomiei acţiunilor plasate pe niveluri superioare de organizare. E nevoie ca un agent, ca sistem, să acţioneze în armonie cu legile supra-sistemelor în care este integrat, aşa încât libertatea de acţiune de care dispune să nu fie în final constrânsă. Astfel, o abordare a autonomiei din perspectiva teoriei sistemelor dinamice complexe[21] ar fi utilă pentru a aduce clarificări în definirea autonomiei şi a putea neutraliza paradoxurile care apar prin considerarea unor definiţii clasice şi simpliste ale autonomiei, care comasează nivelurile de organizare. După cum se va vedea şi mai jos, distingerea unor niveluri de organizare în cadrul agentului şi a raportului dintre ele are relevanţă în determinarea nivelului său de autonomie. Aceasta pentru că în conceptualizarea autonomiei unei persoane ar fi probabil important să se considere nu în mod exclusiv raportul individului cu mediul extern, ci şi raportul dintre diferitele instanţe psihice, felul în care ele se condiţionează reciproc sau măsura în care sunt independente unele de altele. De altfel, unii psihologi[22] remarcă faptul că problema autonomiei se pune doar din momentul în care în cadrul sistemului psihic al unui individ încep să se diferenţieze mai multe instanţe. Ele îi vor permite să devină capabil de duplicitate, să simuleze că execută

[20] E. L. Deci, R. M. Ryan, *op.cit.*

[21] L. Faiciuc, *Trăsături definitorii ale autonomiei personale din perspectiva teoriei sistemelor complexe*, în: *Cercetări şi aplicaţii în psihologie*, M. Albu, Z. Anghel şi C. Ţăran (coord), Timişoara, Edit. Augusta, p. 59–70, 2003.

[22] H. Wallon, *Evoluţia psihologică a copilului*, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1975.

un comportament care contravine, de fapt, scopurilor sale[23]. În acest context, pentru abordarea autonomiei, se pune problema raporturilor care apar între instanţele psihice conştiente şi cele inconştiente (corespunzător, între motivaţiile inconştiente şi cele conştiente), între id, eu şi supraeu, într-o terminologie psihanalitică, între identităţile pe care şi le formează individul la diverse vârste sau în diverse contexte sau între sine şi celelalte componente ale psihicului. Aceeaşi problemă a raporturilor între diferite instanţe psihice interne apare atunci când se consideră sinele ca o entitate complexă cu componente structurate ierarhic sau când se afirmă existenţa a mai multor feluri de sine: personal, social sau relativ la fiecare persoană semnificativă[24]. Considerarea acestor raporturi ar putea justifica, de exemplu, de ce comportamente, cum este cel adictiv, deşi conform definiţiei comportamentului autonom ca liber ales pot fi considerate ca autonome, sunt percepute în mod intuitiv ca neautonome. E vorba aici de instanţa psihică cu care se identifică individul, el simţindu-se constrâns nu din exterior, ci de către o altă instanţă a psihicului său. Pe de altă parte, considerarea instanţelor psihice conştiente are relevanţă în discutarea caracterului autonom sau heteronom al unui comportament spontan. El pare a fi autonom dacă se consideră că sursa sa este internă, că individul e liber, în sensul că nu e constrâns din exterior în executarea sa. Pe de altă parte, termenul de liber e considerat în multe contexte a însemna alegere conştientă şi, în acest caz, comportamentul spontan nu mai e văzut ca autonom. Un alt argument care s-ar putea invoca pentru susţinerea unei astfel de poziţii este acela că multe din comportamentele spontane sunt reacţii condiţionate la un stimul extern (care poate fi sau nu perceput conştient), ceea ce implică în mod clar un determinism extern şi, prin urmare, lipsa autonomiei. De fapt, în ambele cazuri, fie că e vorba de o decizie conştientă sau de o selecţie spontană a unui răspuns, e vorba de o condiţionare externă mediată intern, doar că medierea se face de către o instanţă superioară în cazul deciziei conştiente.

În ciuda tuturor celor spuse mai sus, care nu par a îndreptăţi menţinerea noţiunii de autonomie în psihologie datorită caracterului său problematic (fie pentru că ea conduce la antinomii şi paradoxuri, fie pentru că ea pare a fi reductibilă la alte concepte, fie pentru că e prea strâns legată de concepte încă slab definite, cum ar fi cel de intenţie sau conştiinţă) ne putem întreba dacă în spatele personajului fantomă există un actor. Cu alte cuvinte, chestiunea e dacă apariţia atributului de autonom a plecat de la observarea unor diferenţe reale în modul de desfăşurare a comportamentelor umane acestora în anumite situaţii, dacă în spatele termenului se ascunde un adevărat referent, care nu poate fi reductibil la nici un alt concept, iar aspectul său fantomatic decurge doar din grila de concepte pe care o folosim pentru definirea sa.

[23] E. L. Deci, R. M. Ryan, *op.cit.*

[24] S. M. Andersen, S. Chen, *The Relational Self: An Interpersonal Social-Cognitive Theory*, „Psychological Review", 2002, 109, p. 619–645.

Un posibil început pentru inițierea căutării „personajului" real, dincolo de aparența „fantomei", s-ar baza pe următorul argument. Pornim de la asumpția că pentru fiecare situație externă dată sunt întotdeauna posibile mai multe răspunsuri din partea unui individ. Adică, orice situație externă nu poate determina în mod univoc un răspuns din partea organismului. Pe de altă parte, o altă asumpție este aceea că nici o nevoie nu determină în mod univoc un răspuns de satisfacere, iar răspunsul de satisfacere care e ales nu poate depinde în mod exclusiv de situația externă, câtă vreme ea nu poate determina univoc un singur răspuns. Se poate deduce că, indiferent de tipul de determinare, internă (prin nevoi, ca şi cauze interne) sau externă, există loc pentru un al treilea factor care să explice producerea în final a unui singur răspuns. Situația stimul nu poate determina în mod univoc şi unilateral comportamentul, iar determinismele înnăscute nu pot predetermina fiecare răspuns sau parte a acestuia. Existența unei sub-determinări a comportamentului uman a fost menționată şi de Vollmer[25]. El arată că, potrivit teoriilor cauzalității agentice, unele acțiuni umane sunt subdeterminate, în sensul că nici totalitatea stărilor mintale şi fizice ale unui individ şi nici totalitatea stimulilor care acționează asupra lui din exterior nu sunt suficiente pentru a le produce. Astfel de situații apar când la sfârşitul deliberării este încă în puterea agentului de a produce sau nu acțiunea intenționată. De asemenea, noțiunea de autonomie ar putea fi utilă atunci când se consideră cazurile în care situațiile stimul pot conduce la mai multe răspunsuri condiționate, fiind nevoie de o instanță care să explice selectarea unui singur răspuns.

Pentru problema sub-determinării comportamentului uman se pot întrevedea mai multe soluții posibile. Prima face apel la noțiunile de interacțiune şi emergență. Comportamentul uman e emergent interacțiunii dintre cauzele externe şi cele interne. În acest caz autonomia ar fi o etichetă care desemnează un pattern de interacțiune. A doua soluție, una destul de frecvent întâlnită în literatura de specialitate dedicată autonomiei, este aceea a postulării unei instanțe separate care realizează alegerea, decizia, ca un al treilea factor cauzal care se interpune între cauzele interne şi cele externe. Considerând această soluție, autonomia presupune existența sau formarea unui sine. O soluție de mijloc pare a fi cea propusă de Deci şi Ryan[26], care văd sinele ca pe un proces emergent, adică rezultatul emergenței nu e direct comportamentul, ci o instanță plasată pe un nivel superior de organizare care se caracterizează printr-un rol reglator şi separator, care joacă rolul unei membrane filtrante pentru „organismul" psihic. Sinele, ca entitate emergentă prin interacțiunea cauzelor interne şi externe, devine el însuşi cauză pentru sine, capabilă de a interacționa cu alte cauze. Autonomia se va defini în acest caz în funcție de stările sinelui procesual. Din perspectiva sinelui emergent ca proces integrator, se poate găsi o soluție pentru problema menționată mai sus, aceea a găsirii unui criteriu de selectare a criteriilor în realizarea deciziilor autonome, astfel încât să nu se ajungă la regresie infinită. Acest criteriu ar fi acela al menținerii

[25] F. Vollmer, *op. cit*.
[26] E. L. Deci, R. M. Ryan, *op. cit.*

coerenței, criteriu care nu este nici impus şi nici ales în mod deliberat în mod necesar, nici extern şi nici intern, ci ține de natura sistemului psihic ca atare. O a patra soluție, ar putea considera ca suficientă pentru soluționarea sub-determinării existența capacității de simbolizare şi reprezentare, pe baza căreia se poate genera un spațiu interior în care sunt proiectate cursurile alternative de acțiune şi consecințele lor. Acest spațiu interior, prin chiar natura sa, poate fi controlat în exclusivitate doar de agentul căruia îi aparține, pentru că e singurul care are acces direct la el. Rezultatele simulărilor în această lume interioară vor avea însă un impact asupra lumii reale, vor fi o sursă în determinarea acțiunilor, una separată de celelalte care se referă la influențele externe şi la alte tipuri de cauzalități interne. Motivațiile interne vor interacționa nu doar cu situațiile din mediul extern, ci şi cu rezultatul acestor simulări interne, care pot fi activate şi de prezența dorințelor. Această soluție e compatibilă cu ideea susținută de Crockett[27], conform căreia constructul de competență de planificare subsumează noțiunea de agent.

Se poate constata că în încercarea de a regândi autonomia şi în alți termeni decât cei clasici de alegere, decizie, libertate, dihotomia cauză externă – cauză internă, un rol central poate reveni noțiunii de interacțiune. Alte noțiuni care e posibil să aducă beneficii pentru definirea autonomiei ar fi acelea de tip cibernetic, de tipul input-output, feed-back. Se întrevede posibilitatea ca autonomia să fie definită, de exemplu, prin ponderea cu care output-ul unui organism se transformă în input. Autonomia maximă ar apărea atunci când output-ul se transformă integral în input. La fel, autonomia ar putea fi caracterizată prin existența unui pattern specific în utilizarea diferitelor tipuri de feed-back-uri.

Un aspect care a fost mai degrabă neglijat în tratarea problemei autonomiei şi care s-ar putea dovedi central pentru o viitoare nouă definire este acela al mecanismelor implicate în generarea scopurilor şi valorilor şi al dinamicii angajării şi dezangajării față de un anumit scop sau valoare. Până acum studiile s-au concentrat aproape exclusiv pe problematica selecției scopurilor (discuțiile purtându-se în jurul libertății de alegere între scopuri sau valori existente) sau pe aceea a reglării şi controlului realizării unui scop (ca în cazul discuțiilor care s-au purtat cu privire la auto-control şi auto-reglare). Mai recent, s-au încercat studii mai sistematice cu privire la dinamica acțiunii şi a tipurilor de motivații[28] şi scopuri care pot sta la baza ei, dar, deşi reprezintă un început promițător, ele nu se concentrează suficient pe problematica căilor de generare a scopurilor şi valorilor. Şi în cazul acestei problematici, s-ar putea ca studierea pattern-urilor de interacțiune să aducă clarificări. În context, se impune a fi evidențiat faptul că

[27] L. J. Crockett, *op. cit.*

[28] A. Bandura, *Self-Regulation of Motivation Through Anticipatory and Self-Reflactive Mechanisms*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 1991, 38, p. 69–165; A. Fishbach, *Leading Us Not Into Temptation*, „Journal of Personality and Social Psychology", 2003, 84, p. 296–302; E. Skinner, K. Edge, *Parenting, Motivation and the Development of Chidren's Coping*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 2000, 48, p. 81–107.

mediul extern nu furnizează doar stimuli, informaţii, ci şi valori ale acestora (sub forma răsplăţilor şi pedepselor, sub forma judecăţilor de valoare etc.). Noţiunea de autonomie s-ar referi tocmai la raportul care se stabileşte între valorile generate intern şi cele furnizate din exterior. Se pot distinge două situaţii diferite în care se poate studia acest raport: atunci când un individ nu deţine un set de valori propriu şi nici nu dispune de resursele necesare pentru a le genera şi preia din exterior valorile care i se oferă, atunci când un individ are un set propriu de valori care intră în conflict cu cele oferite din exterior.

Faţă de dimensiunile de interior – exterior, subiectiv – obiectiv, superior – inferior, dependenţă – independenţă care au fost luate în considerare în discutarea autonomiei, aceea temporală, dinamică a fost realtiv ignorată. Conceperea autonomiei ca proces atât pe scara temporală a desfăşurării unui act autonom, pe aceea a desfăşurării unui pattern de acte care definesc un comportament autonom sau pe aceea a dezvoltării ontogenetice a autonomiei ca atribut al persoanei ar putea clarifica o seamă din paradoxurile care rezultă din asocierea autonomiei cu atribute contradictorii. În diferite faze ale dezvoltărilor sale procesuale, autonomia poate primi atribute contradictorii. La o primă analiză, pentru actele autonome s-ar putea emite ipoteza existenţei a două faze în desfăşurarea lor: una a dezangajării faţă de scopuri vechi şi alta a generării şi angajării în raport cu un scop nou. Pentru dezvoltarea unui pattern de comportament autonom într-un anumit domeniu de activitate şi pentru dezvoltarea genetică a autonomiei s-ar putea întrevedea următoarele faze: dependenţă, contra-dependenţă, independenţă şi interdependenţă. Cercetările psihice viitoare ar trebui să se concentreze pe descoperirea regimurilor de funcţionare psihică care caracterizează funcţionarea autonomă la persoane diferite, în contexte diferite, la stadii diferite ale ontogenezei. Astfel de regimuri funcţionale pot genera pattern-uri comportamentale specifice ale funcţionării autonome pentru anumite categorii de indivizi sau de contexte.

Alternativele în abordarea autonomiei prezentate mai sus pot fi considerate ca tot atâtea căi prin care conceptul de autonomie îşi poate pierde caracterul fantomatic, prin care se poate întrevedea baza sa reală dincolo de aspectele înşelătoare.